

A munkamegosztás és a személyiség sokoldalú fejlődésének kérdéséről

Az osztálytársadalmakban — főként a kapitalizmusban — nem fejlődhet ki a sokoldalú személyiség, mert a munkamegosztás megnyomorítja, eltorzítja, egyoldalúvá teszi. A kapitalista munkamegosztás (amelybe természetesen beleértjük a tőkés és munkás közti munkamegosztást is) a munkást alárendeli a gépnek, részműveletet végeztet vele, a termelés egy meghatározott szűk területére korlátozza, nem engedi meg, hogy ettől elszakadjon, erről felemelkedjék, s ezért a munkás nem látja munkája eredményét, nem képes áttekinteni az egész munkafolyamatot; ilyen körülmények között a munka csak teher lesz számára, elveszti alkotó jellegét. Minthogy az ember személyiségét a munkája formálja, a kapitalizmusban a személyiség elidegenedett, egyoldalúan fejlett személyiség.

Mivel a szocializmusban a munkamegosztás új alapokra helyeződik, a munka elidegenedett jellege is fokozatosan feloldódik. Így a személyiség fejlődésének óriási perspektívái nyílnak meg, a kialakuló kommunista személyiség viszont visszahat a társadalom fejlődésére, meggyorsítva ezt. A kommunizmus építésének gyakorlata tehát megköveteli a személyiség fejlődéstörvényeinek kidolgozását. A legalapvetőbb kérdések, amelyek itt felvetődnek: a kommunista munka lényege, a munkamegosztás és a személyiség viszonya, a szellemi és fizikai munka közötti különbség eltűnése, a munka életszükségletté válása. Ezek persze nem merítik ki a személyiség fejlődésének összes problémáit, de feltétlenül a legalapvetőbbek. A szovjet filozófusok vitája ezekre, a társadalmi gyakorlat által legsürgősebben felvetett kérdésekre korlátozódik, amelyeket először kell tisztázni a személyiség törvényszerűségeinek feltárása során.

A vitát tulajdonképpen Kuriljov cikke váltotta ki (Voproszi Filozofii, 1961. 11. sz.) mely a személyiség sokoldalú fejlődésének és a munkamegosztásnak kapcsolatával foglalkozott. A Voproszi Filozofii szerkesztősége fórumot adott a vitának: az 1962. évi 10. számában közölte Kuriljov összefoglalóját s még hat hozzászólást.

Kuriljov azt tekinti a legfontosabb kérdésnek, hogy a társadalmi munka specializációja, illetve megosztása milyen viszonyban van egymással és a személyiség sokoldalú fejlődésével. Vitatkozik egyes szovjet filozófusokkal, akik — arra a marxi megállapításra hivatkozva, hogy a munkamegosztás a kommunizmusban majd eltűnik — azt állítják, hogy a személyiség sokoldalú fejlődése és a munkamegosztás egymást kölcsönösen kizáró fogalmak. A kérdés, amelyet tisztázni kell: egyet jelent-e a specializáció a munkamegosztással, s ellentmond-e a személyiség sokoldalú fejlődés a specializációnak. Kuriljov a kérdés első részére úgy válaszol, hogy a munkamegosztás csak konkrét formáiban változik az egyes termelési módokban, s így nem tűnik el a kommunizmusban sem. Maga a munkamegosztás a társadalmi munka specializációjának kifejezője, azaz meghatározza azt a konkrét formát, amelyben az egyes ember munkája realizálódik. A munkamegosztás mai formája, mely tartalmazza a fizikai és szellemi, az ipari és mezőgazdasági, a vezető és nem vezető munka ellentétét, természetesen fokozatosan átadja a helyét a kommunista munkamegosztásnak, melyben ezek az ellentétek feloldódnak — mondja

a szerző. Ezzel együtt megszűnnek a társadalom különféle foglalkozási csoportjai közötti ellentétek, a kommunista társadalom homogén társadalom lesz, azaz a sokoldalúan fejlett személyiség kibontakozása és a társadalom osztálystruktúrájának teljes eltűnése egyugyanazon folyamat két különböző oldala. Specializáció azonban a kommunizmusban is lesz, vagyis lesznek foglalkozási ágak, tehát a 'specializáció és a munkamegosztás egymástól elválaszthatatlan fogalmak.

A kérdés második felével, a specializáció és sokoldalúság viszonyával foglalkozik Kuriljov a legrészletesebben. Rámutat, hogy a tudomány és a technika rohamos fejlődésével azonos tempóban bővülő ismeretanyag teljességét az ember úgy sem sajátíthatja el. A mind jobban specializálódó munkaterülete ellátásához is szüksége van azonban széleskörű ismeretekre, arra, hogy saját szűkebb munkáján kívül ismerje és értse a többi fázist is, így átlássa a termelés egész menetét, s tudatos alkotóként felette álljon. Ugyanakkor növekszik a kommunista társadalom emberének általános technikai, tudományos és kulturális műveltsége. Azt a munkamegosztást, melyben a specializált tudás az általános képzettséggel összhangban alakul ki, amelyben megszűnik a fizikai és szellemi, az ipari és mezőgazdasági munka ellentéte, s már lehetővé teszi a személyiség sokoldalú fejlődését, nevezi a szerző kommunista munkamegosztásnak. A szerző is észreveszi azonban, hogy az általa olyan erőteljesen felvázolt specializáció tendenciája még így is határt szabhat a személyiség sokoldalú fejlődésének, ezért a munkamegosztással szembeállítja a munka megváltoztatásának törvényét, mint az előbbivel ellentétes és azt kiegészítő törvényszerűséget. Marx fejtegetésére utal itt, mely szerint a nagyipar szükség-szerűen létrehozza a sokoldalú munkást, és alaptörvénnyé teszi „a munka változását”. (Tóke I. 527—528. o. Szikra, 1949.)

Kuriljov megkülönbözteti tehát a termelő tevékenységet a társadalmi tevékenységtől általában. Arra hivatkozik, hogy a termelés egy adott területén végzett munka nem elégíti ki az emberek alkotó képességeit, nem meríti ki a lehetőségeiket, ezért egyrészt a társadalmi tevékenység más területén keresik sokoldalú törekvéseik kielégítését, másrészt a termelőmunkában elfoglalt helyüket változtatják meg. Az első tendencia azt jelenti, hogy az ember nem elégszik meg termelő munkájával, alkotó tevékenységét ki akarja bontakoztatni a társadalmi és a kulturális élet minden területén, egyre aktívabban bekapcsolódik a társadalmi életbe, résztvesz az irányításában a különböző társadalmi szervek tagjaként. A második tendencia viszont az ellen hat, hogy a munkamegosztás végérvényesen a termelés egy területéhez láncolja az embereket, mert foglalkozásukat változtatják, átmennek a termelés egy másik területére. Kuriljov elemzi mindkét tendencia érvényesülésének jeleit a Szovjetunióban, s ki is mutatja egyes formáik (pl. a többszakmás mozgalom) kialakulását. Megállapítja, hogy a munka változtatása, a sokféle munka végzésére való képesség a sokoldalúan fejlett személyiség egyik legfontosabb ismérve, azaz Lenin szavaival: a sokoldalú személyiségek olyan emberek, „akik mindenhez értenek”. (Lenin Művei 31. köt. 36. o., Szikra, 1951.)

Kuriljov fejtegetése rendkívül alapos és meggyőző, ezt vitapartnerei sem tagadják. Rá kell mutatnunk azonban néhány hibájára, olyanokra, melyeket a vita során később nem érintenek, persze figyelembe véve, hogy Kuriljov elemzése nem terjed ki a munkamegosztás és a személyiség fejlődése kapcsolatán túlra. Kuriljov túlhangsúlyozza a specializáció tendenciáját, túlságosan elszakítja az általános képzettségtől, s ezért komoly nehézségeket okoz számára a kettő összhangba hozása. Másrészt helytelenül állapítja meg a specializáció jellegét: az általánossá vált automatizáláson alapuló kommunizmusbeli specializáció nem távolabb viszi egymástól az egyes munkaterületeket, hanem éppen közelebb hozza őket egymáshoz. Az automatizálásnak ezt a jelentőségét Kuriljov nem ismeri fel eléggé. A kommunizmusban is lesznek tehát különböző munkák, de ezek döntően nem különböznek egymástól, közvetlenül tartalmazzák az általános

elemet, az általános képzettséget. S az ember még az így értelmezett specializált munkához sem kötődik véglegesen, váltogatja a munkahelyét, amit éppen az tesz lehetővé, hogy a munka másutt sem döntően más, hanem épp olyan automatizált irányító munka, mely éppúgy magasszínvonalú általános képzettséget tételez fel.

Kuriljov szerint a fizikai és szellemi munka közötti ellentét feloldása úgy történik meg, hogy a munka változtatása törvényének értelmében az ember felváltva fizikai és szellemi munkát végez a termelésben, vagy a termelésben fizikai tevékenységet fejt ki, a társadalmi élet más területein pedig szellemi. A szerző szerint tehát a szellemi és a fizikai munka csak külsődlegesen kapcsolódik össze, s a köztük levő különbség nem egy és ugyanazon munkafolyamaton belül tűnik el. Megemlíti ugyan, hogy a fizikai és szellemi munka közötti ellentét megszűnik, de továbbra is használja a két terminust külön-külön a kommunizmusra vonatkoztatva, és csak a nehéz fizikai munka felszámolásáról beszél. Nem ismeri fel a szabad idő óriási jelentőségét sem; amikor ugyanis a közvetlen termelő munkában töltött idő egy pár órára csökken, akkor óriási jelentőséget nyer a személyiség alkotó tevékenységének szempontjából a társadalom más területein végzett munka. A munka változtatása nem a specializációt hívatott ellensúlyozni, hanem éppen ellenkezőleg: a specializáció kibontakoztatására szolgál azzal, hogy a széleskörű általános ismeretekre építve lehetővé teszi az egyes területekre vonatkozó ismeretek elmélyítését.

Jelmejev az, aki Kuriljov koncepcióját alapjában bírálja. Nem ismeri el, hogy a specializáció és a munkamegosztás elválaszthatatlan egymástól, szerinte a munkamegosztás a kommunizmusban eltűnik, s éppen ezzel válik lehetővé a személyiség sokoldalú fejlődése.

A munkamegosztásban két elemet különböztet meg. Az egyik a munkát a dologi oldaláról ragadja meg, arról az oldaláról, hogy konkrét formában használati értékek létrehozására irányul. A munkamegosztás ebben az értelemben véve „az emberi tevékenység fajainak minőségi differenciáltságát” jelenti, azt, hogy ténylegesen léteznek a munka különböző formái a társadalomban, amelyeket a munka társadalmi szervezése hangol össze. A termelő erők fejlődésében két tendencia érvényesül, a munka differenciálódásáé és integrálódásáé. Jelmejev Kuriljovval szemben kiemeli, hogy a kommunizmusban a munka integrációjának tendenciája kerekedik felül, ami nem jelenti azt, hogy a differenciáltságot végleg felszámolhatnánk.

Jelmejevnl így megfordul a viszony. Éppen a differenciáltság, azaz a munka fajainak sokfélesége — átfogva az integráció tendenciájával, amely biztosítja az egyes ember számára, hogy az adott munkaterületén elmélyülhessen s a többi elérhető közelségbe kerüljön számára — teszi lehetővé, hogy a személyiség sokoldalúan fejlett lehessen, különböző területeken kibontakoztathassa alkotó erejét.

A munkamegosztás másik jelentése Jelmejev szerint az, hogy a munka differenciáltsága alapján, meghatározott történelmi körülmények között a társadalom az embernek, illetve az emberek egész csoportjainak tevékenységét a termelés meghatározott szűk területére korlátozza, melytől egész életükben nem tudnak elszakadni. A munkamegosztás így válik emberek közötti munkamegosztássá, a munka differenciáltsága bőrtönné, mely a személyiség sokoldalú fejlődését lehetetlenné teszi az elidegenedett munka feltételei között. Kuriljov a munkamegosztás kétféle vonatkozását nem különbözteti meg, ezért nála a specializáció egyet jelent az emberek közötti munkamegosztással, mely örök időkre fennmarad.

Jelmejev véleménye az, hogy a szocializmusban még nem alakulhat ki a sokoldalú személyiség, mert a munka alacsony termelékenysége miatt fennmarad az emberek közötti munkamegosztás. Ahogy azonban haladunk a kommunizmus felé, az emberek közötti munkamegosztás egyre élesebben ellentétbe kerül a személyiség fejlődésével, s végül a kommunizmusban teljesen felváltja a munka változtatásának törvénye. Ezzel

megszűnnek a foglalkozási ágak, a társadalmi csoportok felszámolódnak, a társadalom teljesen homogén lesz.

Fontos kérdésnek tekinti Jelmejev a fizikai és szellemi munka ellentétének eltűnését is, de ugyanabba a hibába esik mint Kuriljov: nem azért tűnik el a fizikai és szellemi munka közötti ellentét, mert a munka különböző fajain belül a két munka egyesül, hanem azért, mert az emberek külön fizikai munkát is, külön szellemi munkát is végeznek, mivel egyszerre a társadalmi élet különböző területein tevékenykednek.

Maszlov hozzászólása egyedül ezt a kérdést taglalja: a fizikai és szellemi munka „helyes összekapcsolását” tartja a személyiség sokoldalú fejlődése alapfeltételének. Bevezetőül megállapítja, hogy vannak olyan jelenségek is, melyek a fizikai és szellemi munka közti ellentét éleződésére mutatnak. Az automatizált berendezések a tervezőktől és a kezelőktől magas képzettséget követelnek meg, irányításuk ellenben rendkívül egyszerű. A problémát csak felveti, s azt fejtegeti, hogy mihez vezet ez a kapitalizmusban, a megoldásra — az irányítók képzettségének fokozatos emelésére — azonban nem mutat rá, pedig ez a fizikai és szellemi munka közötti ellentét felszámolásának döntő mozzanata.

Megpróbálkozik a fizikai munka meghatározásával: megállapítja, hogy az nem egyszerűen izommunka, hanem idegmunka is, s mint minden munka, szintén megköveteli meghatározott szokások, beidegzések kialakítását, az ennek alapjául szolgáló természetes adottságokat, s végül gondot és figyelmet. A fizikai munka fogalmának ez a kiterjesztése szerintünk nem helyes, egy dízpécser munkáját — Maszlovval ellentétben — nem nevezhetjük fizikai munkának. Mivel pedig nem tesz kísérletet a szellemi munka fogalmának meghatározására, így a fizikai és szellemi munka „helyes összekapcsolása” nem világos. Az bizonyos, ő fejt ki leghatározottabban, hogy a munka mindkét faja önállóan megmarad, az összekapcsolásról nem egy és ugyanazon munkán belül van szó, amit az összekapcsolás kifejezéssel is hangsúlyoz. Kuriljovot csak azért bírálja, mert az a munka két különböző fajtáját a termelésen belül akarta összekapcsolni, ő viszont rámutat arra, hogy ezt a problémát a társadalmi tevékenység egész területén kell megvizsgálni, hiszen az ember az idejének egyre kisebb hányadát tölti a termelésben. Nem veszi észre, hogy Kuriljov is említi a termelésen kívüli formákat, épp a helyes arány kialakítása érdekében. A megoldást azonban mindketten egyaránt a fizikai és a szellemi munka külsőleges „összekapcsolásában”, nem pedig konkrét egyesítésében látják. Mivel a fizikai munkát nem azonosítja az izommunkával, s arról beszél, hogy a teljes gépesítés az izommunkát kiszorítja, nem válik világossá, hogy mit ért fizikai és szellemi munkán, hogyan s egyáltalán miért tesz különbséget köztük a kommunizmus relációjában, holott a kettő szerinte is egyesül majd a magasfokú irányító munkában, amelytől a tervezők és a tudósok munkája csak viszonylag magasabb képzettségben tér el.

Ezután azt fejtegeti, hogy az izommunkát fenn kell tartani, mert nélküle az emberiség elsatnyulna. A sport sohasem helyettesítheti a fizikai munkát (itt a fizikai munkát az izommunka szinonimájaként használja) — az egyedüli kiutat a természettel való közösségben, a mezőgazdasági munkában látja: kollektív kerteket kell létesíteni, ahol mindenki dolgozhat kedvére, fejlesztheti izmainak erejét. Ennek az erősen utópikus és spekulatív gondolatnak kizárólagosságot tulajdonít, viszont teljesen elhanyagolja a sport szerepét az ember testi adottságainak kifejlesztésében. Végül hangsúlyozza, hogy a fizikai és szellemi munka közti különbség eltűnésében s ezzel a személyiség sokoldalú fejlődésében döntő szerepet játszik a nevelés, mely harmonikusan összekapcsolja az elméleti és a gyakorlati ismereteket.

Manevics a társadalom osztálystruktúrájának, illetve rétegződésének a fizikai és szellemi munka közti ellentéttel való összefüggéséből indul ki. A szocializmusban is rétegződik a társadalom, fennáll még a fizikai és szellemi munka ellentéte, mely a következőkben fejeződik ki: 1. a fizikai, elsősorban a nehéz fizikai munka túlságosan igénybe-

veszi az ember izomerejét, egyoldalúvá teszi az embert, értelmi képességeit nem engedi kibontakozni; a szellemi munka inkább lehetővé teszi a sokoldalúságot, viszont legtöbbször fizikai fejletlenséggel, a gyakorlati készségek hiányával jár együtt; 2. a szellemi munkások műveltségi foka jóval magasabb; 3. a szellemi munkások végzik a társadalom és a termelés irányítását, nagy részük nem vesz részt a közvetlen termelésben, jobban részesednek a nemzeti jövedelemből, mint a fizikai munkások. Manevics a társadalmi különbségek eltűnése oldaláról vizsgálja a kérdést, ettől tartja függőnek a sokoldalú személyiség kibontakozását, melyhez az út a fizikai és szellemi munka közti ellentét eltűnésén keresztül vezet. Szerinte a fizikai és a szellemi munka elemei egybeépülnek egy és ugyanazon munkán belül, s együttesen alkotják a kommunista munkát.

Manevics bírálja Sztálint, aki azt írja „A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban” című munkájában, hogy a fizikai és szellemi munka közti ellentét oka a kizsákmányolás, s ezért az ellentét már a szocializmusban eltűnik, de „lényegtelen különbségek” megmaradnak a kifejelett kommunizmusban is. Marx határozottan megmondja „A gothai program kritikája”-ban, hogy a fizikai és szellemi munka közti ellentét csak a kommunizmus felső fokán tűnik el, s Manevics hangsúlyozza, hogy akkor viszont teljesen eltűnik, a kettő egybeolvad, s nem marad fenn semmi különbség.

De Manevics is csak a kommunista munka kialakulását és a társadalmi különbségek eltűnését tárgyalja, a munkamegosztást ő is azonosítja a specializációval, s amikor az emberek közti munkamegosztás fennmaradásáról beszél, fel sem vetődik előtte, hogy az ellentétben áll a szociális különbségek eltűnésének általa helyesen kiemelt tételével. Kuriljovot bírálja a munka változtatása szerinte utópikus tételének felvetéséért. Szerinte a munka változtatása nem általános érvényű tétel, a munkamegosztás fennmarad, s nem szabad a mindenhez értő emberről szóló lenini kifejezést szó szerint értelmezni. A szerző helyesen állapítja meg, hogy az egységes kommunista munka a fizikai és szellemi munka egybeolvadásából alakul ki. Nem veszi azonban észre, hogy ez az automatizálással összefüggésben történik, mely egységesítve a munkát, a munkamegosztás helyett a munka változtatásának törvényét juttatja érvényre, s így valóban eltünteti, felszámolja a szociális különbségeket, s lehetővé teszi a sokoldalú személyiség kibontakozását.

„A sokoldalúan fejlett személyiség legfontosabb vonása a magas termelékenységre való képesség” — írja cikkében Kurakov. Helyes, hogy a társadalmi gyakorlat legsürgetőbb kérdését emeli ki, de ezt csak egy szűk területre értelmezi, s az elméleti következtetéseket nem vonja le. A termelőerők elemzéséből indul ki: a termelőerőket a technikai berendezések és a szakképzett ember együtt alkotják, s ezért a termelőerők fejlődése egyrészt a berendezések növelésével és fejlesztésével, másrészt irányításuk és felhasználásuk tökéletesítésével érhető el. A termelékenység növelése mind jobban az utóbbi módon valósul meg, s ez megköveteli az olyan munkás megjelenését, aki nemcsak irányítani tudja a berendezéseket, hanem maximálisan kihasználni is, ami magasfokú képzettséget követel meg. A termelés és a tudomány mind jobban összekapcsolódik, a tudomány közvetlen termelőerővé válik, a munka különböző kategóriái közt a különbség lassan elmosódik. Jelenleg e kategóriák a következők: szervező, kutató, tervező, mérnöki, automatizált termelő, mechanizált termelő, kézi termelő munka. A fejlődés útját ő is a fizikai és szellemi munka egységesülésében látja, s Kuriljovot bírálva határozottan utal arra, hogy a két utóbbi munkakategória eltűnik, s a munka általánosan az automatizált termelő és a mérnöki munka színvonalára emelkedik. Hangsúlyozza az ismeretek univerzális jellegének szükségességét, s emellett a specializáció fontosságát, az előbbi különösen a szervezőknél, az utóbbit a kutatóknál és a tervezőknél. Az univerzális és speciális képzettség harmóniája az alapja nála a sokoldalúan fejlett személyiségnek, s egyúttal a magas termelékenységre való képesség munkának. A többi elméleti kérdéssel nem foglalkozik.

Talán Andrejev és Timoskov cikke tartalmazza a legvitathatóbb koncepciót, bár a szerzők a fizikai és szellemi munka kommunizmusban való egységesülésének helyes tételéből indulnak ki. Ebből azonban azt a következtetést vonják le, hogy az egység az egyes ember munkáján belül csak úgy lehetséges, ha a specializáció rendkívül elmélyül, s ennek következtében a munkamegosztás nemhogy fennmarad, hanem tovább fokozódik. Az ebből a felfogásból adódó következtetéseket ők viszik végig legmesszebb: a kommunizmusban fennmaradnak a foglalkozási ágak, s mivel a kiélezett specializáció miatt a munka változtatásának törvénye sem érvényesül, a munkamegosztás foglalkozás szerinti társadalmi csoportokat hoz létre, melyek határozottan elkülönülnek egymástól. A kommunista társadalom szerintük tehát nem lesz homogén társadalom, sőt azt állítják, hogy alapvetően két nagyobb csoportra fog oszlani, a termelők és az irányítók csoportjára, bár ezt az állításukat enyhítik azzal, hogy az irányítók csoportja nem állandó, mindig mások végzik az irányítást, vagyis kénytelenek ebben a vonatkozásban a munka változtatásának törvényét feleleveníteni, amelyet pedig teljes egészében elvetették. A sokoldalú személyiség kialakulását csak érintik, szerintük a specializáció mélyülése vezet majd a sokoldalúsághoz, ezt az álláspontjukat azonban nem támasztják alá.

Egyetlen kérdéshez, a fizikai munka jellegének kérdéséhez szól hozzá Bobnyev. Azt fejtegeti, hogy az ember fizikai képességeinek felhasználása a termelésben nem szükségszerűen azonos azzal az eltorzított formával, hogy az ember csak fizikai testként vesz részt a termelésben, csak tárgyként funkcionál benne, s tevékenysége csak az izomerő kifejtésére korlátozódik. Amíg így van, addig persze teljesen alá van vetve a termelés menetének, a tárgyi világ törvényei abszolút módon uralkodnak rajta, s ilyen körülmények között a személyiség természetesen eltorzul, passzív elem marad. A termelés új alapokra helyezésével — az automatizálással — megszűnik az ember szolgai függése a termelés törvényeitől, már nem pusztán technikai komponense lesz a termelésnek, hanem munkája megtelik intellektuális tartalommal, a gépeket irányítja majd, tudatos alkotó munkát végez. Az ember a fizikai képességeit és készségeit még a kifejlett kommunizmusban is felhasználja majd, egyes határesetekben fizikai erőfeszítésre is sor kerül (ürrepülők stb.), de mindez munkájának csak egyik, alárendelt oldala lesz. Bobnyev szerint a munka intellektuális tartalommal való megtelése és a fizikai készségek kibontakoztatása együttesen adják az alapot a személyiség sokoldalú fejlődéséhez.

A vita résztvevői egyértelműen meghatározottnak, általánosan elfogadottnak feltételezett fogalmakból indulnak ki — a sokoldalú személyiségből, a munkamegosztásból, a kommunista munkából — a továbbiak során azonban kiderült, hogy fogalmak tartalmának felfogásában, értelmezésében jelentős véleménykülönbségek vannak közöttük. A fenti három fogalomhoz kapcsolódva megpróbálunk hozzájárulni a felvetődött kérdések kifejtéséhez.

A vitázók a sokoldalú személyiség elvont általános fogalmából indultak ki, a fogalom tartalmának feltárására azonban nem történt kísérlet. Ezért nem vetődött fel az, hogy a sokoldalú személyiség a sokoldalúság és a specializáltság dialektikus egysége, vagyis az, hogy a sokoldalúság feltételezi a személyiség egyes oldalainak az egyéni adottságokon alapuló fokozottabb kibontakozását, azt, hogy az egészen belül egyes vonások jobban kidomborodnak, a kommunista társadalom minden embere sokoldalú személyiség lesz, de mindegyik másképp bontakoztatja ki sokoldalúságát, így lesz mindegyik „eredeti” személyiség. Ebből két dolog következik. Egyrészt az, hogy minden egyes ember a sajátos adottságai és fejlettsége szerint kapcsolódik majd a társadalmi munka, a termelés egyes területeihez, de nem a szűk specializáció, hanem a többirányú érdeklődés alapján választ konkrét munkát, s egyszerre a társadalom különböző területein fejt ki tevékenységet. Többirányú érdeklődése és általános képzettsége az alapja a munka változtatásának, melyet lehetővé tesz a termelés jellege is. A különböző területeken folytatott tevékenység a személyiség teljes kifejlődésével biztosítja a tehetség kibontakoztatását is minden

egyes emberben, mindenki megtalálja azt a területet, ahol realizálhatja tehetségét, adottságait. Másrészt, ha a személyiség specializált jellegét is figyelembe vesszük, akkor semmi ellentmondást nem látunk majd a társadalmi munka specializációja és a személyiség sokoldalú fejlődése között, sőt megtaláljuk a kettő összhangját. A társadalom különböző területein végzett munka, s a munka változtatása megalapozzák a sokoldalúságot, a konkrét munkák és tevékenységi területek különbözősége kibontakoztatja a specializációt, a személyiség sajátos tehetségét, s a két vonatkozás együttesen a sokoldalú személyiséget.

A munkamegosztás fogalma már jóval bonyolultabb kérdés. Mi Jelmejev felfogását osztjuk a munkamegosztás kettős jellegéről. A termelőerők szintjén a munkamegosztás mint a konkrét munkák differenciáltsága jelenik meg, amely megköveteli a megfelelő képzettséggel rendelkező embereket, s a szervezésüket. Ez még nem vezet az emberek közti munkamegosztáshoz, csak sajátos történelmi körülmények között, melyeket a magántulajdon megjelenése vált ki, s ennek felszámolása után a termelőerők óriási fejlettsége, automatizáltsága szüntet meg, mely feltételezi az általános képzettségű, magas termelékenységgel dolgozó ember tevékenységét, azaz a kommunista munkát.

A kommunizmus vonatkozásában szerintünk is a konkrét munkák differenciáltságáról helyes beszélni, mely csak a munka szervezését kívánja meg, nem pedig munkamegosztásról. Ezt szintén csak a nem kommunista termelési viszonyok szintjén s csak az emberek között — foglalkozás szerinti rétegződésben kifejezésre jutó — állandósult viszonyokra értelmezzük, amelyek valóban egyoldalúságra kárhoztatják az embert, megakadályozzák sokoldalú fejlődését, s ezért is meg kell szűnniök a kommunizmusban.

A munkamegosztás megmaradásának vallói és tagadói egyaránt Marxra hivatkoznak. Az előbbiek szerint Marx kijelentéseit a munkamegosztás megszüntetéséről nem kell szó szerint venni, különben is Marx és Engels a munkamegosztás kapitalista formáinak felszámolásáról írnak. Megemlítenénk ezzel szemben, hogy Marx a „Német ideológia” egy helyén határozottan arról beszél, hogy a munkamegosztás emberek közötti munkamegosztás, a termelés egy helyéhez rögzítést jelent („Amint ugyanis a munkát elkezdik megosztani, mindenki egy meghatározott kizárólagos tevékenységi kört kap, amelyet ráerőszakolnak, amelyből nem tud kikerülni...”), s a kommunista társadalomban eltűnik, megszűnnek a foglalkozások, csak a termelés szabályozása marad meg (... a kommunista társadalomban viszont, ahol mindenkinek nem csak egy meghatározott tevékenységi köre van, hanem bármely tetszőleges tevékenységi ágban kiképezheti magát, a társadalom szabályozza az általános termelést, és éppen ezáltal lehetővé teszi számomra, hogy ma ezt, holnap azt tegyem, reggel vadásszam, délután halásszam, este állattenyésztéssel foglalkozzam, ebéd után kritizáljak, ahogy éppen kedvem tartja — anélkül, hogy valaha vadásszá, halásszá, pásztorrá vagy kritikussá válnék”. MEM III. 34. Kossuth, 1960).

A vitát persze nem idézetekkel kell eldönteni, de szerintünk a fenti példából s még más helyekből is nyilvánvaló, hogy Marx és Engels a munkamegosztás általában való megszüntetéséről beszélnek, bár látják, hogy mielőtt a munkamegosztás általában eltűnnék, a kapitalista munkamegosztást még új munkamegosztás váltja fel, mely a kizsákmányolást felszámolja. Még nyilvánvalóbb Lenin konkrét utalása az emberek közötti munkamegosztás megszüntetésére a „Baloldaliság”-ban, amikor az ipari szövetségekről mint a munkamegosztás megszüntetésének eszközeiről beszél: „s azután ezeken az ipari szövetségeken át fognak áttérni az emberek közötti munkamegosztás megszüntetésére, arra hogy minden irányban fejlett és minden irányban iskolázott embereket, olyan embereket neveljenek, tanítsanak és képezzenek ki, akik mindenhez értenek. A kommunizmus e felé a cél felé halad, e felé a cél felé kell haladnia, és el is fogja érni ezt a célt, de csak sok-sok év múlva”. (Lenin Művei 31. köt. 36. o. Szikra, 1951.) Nem véletlen,

hogy Kuriljov a fenti idézetnek csak a „minden irányban fejlett” személyiségre vonatkozó második részét idézi, s a munkamegosztás megszüntetésére vonatkozót nem, amitől pedig Lenin éppen függővé teszi a sokoldalú személyiség kialakulását.

Végezetül vizsgáljuk meg a kommunista munka kérdését. A vitában ezzel a fogalommal jelölik a magas termelékenységű, magas képzettséget kívánó termelőtevékenységet, amely egyesíti magában a fizikai és a szellemi munkát. Ez a kommunista munka az alapja a személyiség sokoldalú fejlődésének, kibontakozásának. Jellegré nézve fontos az a folyamat, ahogy a fizikai és a szellemi munka egyesülése konkrétan lezajlik. A kapitalista termelésre a kvalifikálatlan (nehéz testi) fizikai munkát végző dolgozó volt a jellemző, aki „mindenre” alkalmas, mert semmihez sem ért, képességeitől jórészt független, hogy a termelés melyik területére sodorják körülményei. A jövő munkása a termelés minden területén elhelyezkedő és konkrét munkáját a saját adottságai szerint megválasztó mérnök-munkás, aki „mindenhez ért”, mert elsajátította az automatizált termelés alapjait, s ezért a termelés más területeire is áthelyezhető.

Az embernek egyaránt vannak fizikai és szellemi adottságai, mindkettőt realizálnia kell a személyiség teljes kibontakoztatásához. A fizikai és szellemi munka közötti ellentét azonban nemcsak egy emberen belül, hanem egy munkán belül is eltűnik. Azok a formák, melyek a kettőt különböző munkaterületek összekapcsolásával egyesítik, nem a kommunizmusra jellemzők, hanem átmeneti formák a kettőnek ahhoz a teljes egységéhez, amelyben egyazon munka igényli majd mindkét adottság felhasználását. Az átmeneti fokon válik a fizikai és szellemi munka ellentéte különbséggé, hogy majd a kifejlett kommunizmusban egységgé alakuljon át.

A kommunista munka, azaz a fizikai és a szellemi munka egyesítése az elméleti és gyakorlati ismeretek, jártasságok és készségek összekapcsolását jelenti magas termelékenységű tudatos alkotómunkává. A fejlődés útja az, hogy a fizikai munka oldaláról eltűnik annak alapvetően izommunka jellege, és csak a gyakorlati készségek felhasználása marad meg, ami kevés fáradságot követel; a szellemi munka pedig elveszíti merőben elméleti jellegét, közvetlen kapcsolatba kerül az élettel, a gyakorlattal, abban a mértékben, amint a tudomány közvetlenül termelő erővé válik.

Agh Attila